

ЗНАЧУЩІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Актуальність теми дослідження. Нова соціокультурна реальність вимагає, відповідно, і нового рівня рефлексії поняття «освіта», змісту, соціокультурних особливостей, визначення сучасного аксіологічного підґрунтя освіти, ролі й місця освіти в суспільстві XXI ст. та перспектив її розвитку. Тому нині найважливішого значення набуває питання про становлення сучасних методологічних засад такої галузі дослідження, як філософія освіти, що є основою для здійснення комплексного підходу до вирішення проблем сучасної вищої школи. Безумовно, сутність філософсько-освітнього процесу найбільш повно розкривається в історичному контексті, де філософія освіти постає як важливий компонент систем усіх видатних мислителів, яскраво демонструючи свій гуманістичнокультуротворчий потенціал, а отже, може бути успішно використана в пошуках нових філософсько-освітніх парадигм. **Мета дослідження.** Полягає в актуалізації філософсько-освітнього знання, оскільки, на наше тверде переконання, висвітлення історичної ретроспективи розвитку філософії освіти може допомогти сучасним освітянам віднайти необхідні освітньо-виховні моделі для формування особистості людини майбутнього, здатної у подальшому продукувати стратегії виживання людства в умовах глобалізації. **Завдання дослідження.** Дослідити процес актуалізації гуманістично-культуротворчого потенціалу філософії освіти в системі освітньо-виховного процесу через історичну ретроспективу. **Об'єкт дослідження.** Акцент на значущості філософії освіти в історичному контексті. **Предмет дослідження.** Історія філософії освіти свідчить, що проблема освіти людини як центральна почала розглядатись у філософії XIX ст. (Й. Г. Гердер, Г. В.-Ф. Гегель, В. Одоєвський, А. Хом'яков, П. Юркевич, Л. Толстой й ін.). У «Новій філософській енциклопедії» йдеться про те, що в XX ст. принципи філософії активно залучалися до проблем освіти (Дж. Дьюї, М.Бубер, Й. Гессен і ін.). Так, натхненна діяльність американського філософа Дж. Дьюї (1859-1952) спонукала до того, що навязність філософії освіти була визнана як обов'язковий вимір компетентної, відповідальної практики в освіті, метою якої було виховання особистості, що вміє пристосовуватися до різних ситуацій в умовах підприємництва. Дж. Дьюї досить активно виступав за практичну спрямованість виховання, яку розглядав як процес накопичення й реконструкції досвіду з метою поглиблення його соціального змісту й таким чином постав у реформаторській педагогіці як яскравий представник прагматизму («істинним є те, що корисне»). В інструментальній педагогіці філософа цілями навчання визнавалися вміння вирішувати життєві завдання та знання про способи дій, що вироблялися й набувалися шляхом тренування мислення, спираючись на яке виховувався смак до самонавчання й самовдосконалення. Так, філософія, звертаючись до педагогічної теорії й практики, до проблем освіти, не обмежувалася описом і рефлексією про сформовану систему освіти, її цілі й рівні, а висувала проекти її перетворення й побудови нової системи освіти з новими ідеалами й цілями [1, с.15]. Поступово, до середини XX ст., філософія освіти відокремлюється від загальної філософії та набуває інституційної форми (створюються асоціації й об'єднання, з одного боку, філософів, що займаються проблемами виховання й освіти, а з іншого боку, педагогів, що звертаються до філософії). Необхідність формування філософії освіти як особливої дослідницької галузі філософії (з огляду на постійно змінюваний світ і людину в ньому) не викликає сумнівів, адже, по-перше, освіта є автономною сферою життя суспільства; по-друге, інституції освіти диверсифіковані – постійно змінювані, різноманітні й об'єднані в одне ціле одночасно; по-третє, з-поміж інших галузей знань про людину вирізняється поліпарадигмальністю педагогічних поглядів – різницею у трактуванні мети й ідеалів освіти. Окрім того, у зв'язку з постійно змінюваним світом, до системи освіти висуваються постійно нові й нові вимоги, що на нинішньому етапі розвитку пов'язані з переходом від індустріального до постіндустріального, інформаційного суспільства. Поступово у філософії освіти як особливому знанні, що має своїм предметом освіту, складаються основні напрями й течії. Стисло зазначивши сутність і спрямування досліджень із філософії освіти XX ст [1, с. 27]. Продовжуючи традиції своїх попередників, сучасні російські дослідники в галузі філософії освіти переймаються в основному питаннями гуманізації сучасної освіти та становленням філософії освіти як науки й навчальної дисципліни у ВНЗ. Так, О. Запесоцький (нар. 1954) інтерес до філософської проблематики в освітній діяльності пояснює насамперед об'єктивною й усвідомленою роллю освіти у вирішенні глобальних проблем [6, с.5]. Е. Гусинський присвятив свої дослідження побудові теорії освіти на основі міждисциплінарного системного підходу, філософію ж освіти розглядав як наукову дисципліну, що поєднує онтологічні, аксіологічні, логічні, методологічні, етичні й ідейні основи шляхи вирішення освітніх проблем [5, с. 9]. М. Піщулін (нар. 1943) визначає освіту майбутнього як важливу сферу життя суспільства, стратегічну діяльність, а політичне лідерство співвідносить із формуванням особистісних якостей молоді. Не залишала поза увагою проблеми філософського осмислення освітньо-виховного процесу й українська філософія [2, с. 43]. У радянський період ця галузь філософського знання майже не розвивалася, однак в окремих дослідженнях із соціальної філософії чи педагогіки частково висвітлювалися філософські засади навчально-виховного процесу, пов'язаного з певною, в основному педагогічною проблемою. І лише в останні роки горбачовської перебудови, як зазначає В. Андрущенко, відбулася перша велика Всесоюзна конференція «Творчість та педагогіка», на якій здійснилася широка дискусія між педагогами і філософами з проблем філософії освіти. Так, хоч і з певним запізненням, проблеми філософії освіти почали більш систематично розроблятися і в Україні [4, с.60-61]. Значний поштовх до розвитку вітчизняної філософії освіти у свій час дала Всеукраїнська науково-практична конференція «Філософія освіти в сучасній Україні» (1996 р.), де був презентований перший у країнах СНД навчальний посібник «Філософія сучасної освіти» (Лутай В.С., 1996). З 2000 року в Інституті вищої освіти АПН України активно почав працювати відділ змісту, філософії та прогнозування вищої освіти, який уперше в Україні відіграв роль координаційного й організаційного центру розробки проблем філософії освіти й упровадження її в педагогічну практику [1, с.61]. Сучасні українські філософи освіти одногласно підкреслюють значущість філософії освіти для педагогів, визначаючи її специфіку як таку, що припускає сумніви педагогів у цінності освітніх зусиль, визначає для педагогів місце процесу «у фундаментальному порядку речей» (причому в гармонічному співвідношенні із цим порядком) і приводить педагогів у результаті до розуміння вищої мети власної освітньої діяльності. Одночасно з цим, на думку Дж. Солтиса, філософія освіти – це філософські дисципліновані методи мислення... корпус доведених техник аналізу, аналізу аргументації й теоретичної побудови – для вирішення проблем освіти» Таким чином, американсько-європейська система освіти трактує філософію освіти як філософську дисципліну, що орієнтує, сплановано впливає, наперед передбачивши ідеальний образ, заради якого і здійснюється вплив як на конкретну людину, так і на мікро- та макросоціальні групи [3, с. 67]. Нині в Україні філософія освіти постає як сукупність світоглядних теорій (ідей), які зумовлюють методологію виховання й навчання, становлення відповідного типу особистості. Притому одні дослідники надають перевагу філософії і філософствують про освіту, інші пріоритетною вважають педагогіку, здебільшого розмірковуючи про процеси навчання і виховання, деякі намагаються охопити й філософську, і педагогічну проблематику одночасно. Так, на думку В. Андрущенка, В. Кременя, В. Лутая та ін., філософію освіти немає сенсу виокремлювати в окрему галузь філософії. Адже філософія освіти розвивається у межах соціальної філософії, утворюючи комплексне та міжгалузеве вивчення системи освіти. Вона поєднує зовнішні щодо системи освіти соціальні науки з внутрішніми – педагогікою. У широкому розумінні предмет філософії освіти – не лише філософське осягнення самого процесу отримання знань, умінь і навичок, а й більшою мірою масштабне вивчення культурних досягнень і цінностей, покликаних задовольняти потреби системи освіти. С. Клепко пропонує не вкладати освіту в жодне «прокрустове ложе» – чи то філософії, чи педагогіки, чи аналітичного політичного документа, а міждисциплінарно досліджувати її закономірності, виявляти внутрішні зв'язки та зовнішні детермінації, упроваджувати в практичну діяльність органів управління й освітніх закладів сучасну методологію аналізу політики. Окрім того, філософія доповнює педагогіку тим основним, чого їй бракує – масштабним баченням соціальних трансформацій і домінуючими у даному історичному періоді світоглядними концепціями, з-поміж яких важливо виділити планетарно-космічну. Саме розуміння кожної людиною закономірності свого виникнення в структурі світобудови дає можливість шукати відповідь на одвічні філософські запитання про сутність людського життя, сенс людського буття, мету людської діяльності, перспективи розвитку людського суспільства й т.д. На думку О.Базалука, до завдань філософії освіти входить: 1) формування планетарно-космічного світогляду особистості; 2) підготовка відповідальних, творчих, активних молодих людей, котрі, поважаючи багатоманітність культур, прагнуть згуртувати націю й цивілізацію для досягнення вищих цілей; 3) формування образу людини майбутнього, здатної організувати якісну взаємодію у масштабах Землі та Всесвіту [3, с. 75]. Актуалізація гуманістично-культуротворчої функції філософії освіти у багатьох дослідників не викликає сумнівів, спонукаючи, окрім визначення низки завдань, розробляти й категорії сучасної моделі освіти, висвітлюючи їх у філософському аспекті. Так, М. Піщулін і Ю. Огородников до найважливіших категорій сучасної моделі освіти, зорієнтованої на формування планетарнокосмічного типу особистості, відносять універсальність, цілісність, фундаментальність, компетентність і професійність, а також її гуманізацію та гуманітаризацію. Одногласність у цьому плані виявляють О. Базалук і Н. Юхименко, котрі також схиляються до виділення таких категорій філософії освіти у якості вузлових. Окрім зазначених вище категорій сучасної моделі освіти, російські дослідники (Е. Гусинський, О. Запесоцький, М. Кожевнікова, М. Піщулін, Ю. Огородников, Ю. Турчанинова й ін.) з філософії освіти й педагогіки додають еволюцію нових інформаційних технологій в освіті, визнаючи її універсальним, поліфункціональним засобом пізнання, що носить системоутворюючий, синтетичний характер нових інформаційних технологій в освіті й забезпечує ефективну підтримку її цілісності. Нові інформаційні технології закономірно призводять ще один необхідний чинник нового освітнього простору – формування інформаційної культури як інтегративної якості особистості, що поєднує динамічну систему гуманістичних ідей, ціннісно-

значеннєвих орієнтацій, власних властивостей і позицій особистості і реалізується, відповідно, у способах діяльності в інформаційному середовищі, у його пізнанні й перетворенні, визначає цілісну готовність особистості до гуманітарного, творчого, продуктивного освоєння способу життя в інформаційному суспільстві. Однак, на нашу думку, освіта як соціальний інститут повинна мати й свій смисловий стрижень, зумовлений зростанням ролі особистості в інформаційному суспільстві – етичну її спрямованість. Етична спрямованість освіти особистості визначена вимогою самого життя («волею як сліпим пориванням до буття»), що потребує виховання людини в душі миру, взаєморозуміння, другодомінантності й толерантності, формування макромислення громадянина Світу, відповідності нормам глобальної етики, орієнтації особистості на високу відповідальність за долю своєї країни й людства в цілому [5, с. 13]. Етична спрямованість освіти своєю чергою передбачає культуровідповідність – ще один елемент сучасної моделі освіти, а разом із цим культури всієї людської цивілізації й одночасно складової частини й дзеркала культурної традиції власної країни, а також відбиття в освіті позитивної специфіки модернізації поля культури в умовах інформаційного суспільства, зумовленої виявом інформаційних рис традиційних культур. Адекватність культурному й етнічному різноманіттю людства, виховання в людині толерантності до інших культур і систем цінностей, вироблення її соціальної й особистісної цілісності й двомірності, подолання одномірності людини передбачає полікультурність освіти. Культурна компетентність особистості дає можливість полегшеного доступу до культурних цінностей інших націй і народів у мережових взаємодіях, сприяє трансформації монотеологу в вільний діалог і полілог тощо. Своєю чергою спрямовують освіту на розуміння й збереження природи, інфоосферний розвиток суспільства, збереження біосфери планети й виживання людства як виду екологізація та природовідповідність освіти. Адаже вимогами часу продиктовані й необхідність становлення ноосферної особистості, здатної вирішувати глобальні проблеми людства, й усвідомлення шляхів забезпечення виживання цивілізації й збереження людської сутності при створенні штучного інтелекту, і практичне включення особистості в природоохоронну й природодослідницьку діяльність. Як бачимо, значущість філософії освіти нині посилюють багато об'єктивних причин, серед яких основними, на думку О.Базалука, є необхідність осмислення кризового стану сучасної системи освіти, актуальність нових загальнолюдських цінностей, потреба створювати додаткові спеціально організовані системи та можливості передавання культурного досвіду, спрямування та коригування процесу освіти [6, с. 238]. Спрямування та коригування процесу освіти полягає у використанні новітніх досліджень інших дисциплін, дотичних до педагогічної діяльності. Відправною ж точкою досліджень із сучасної філософії освіти є широка педагогічна практика, її напрацювання на великому масиві даних, опис отриманих результатів, орієнтація на прогноз і соціально-педагогічний результат. Філософія освіти покликана формувати образ «людини майбутнього», зорієнтовуючи та змістовно наповнюючи педагогіку новими знаннями, методами, способами, цілями, котрі через процес освіти втілюються у формуванні внутрішнього світу конкретного покоління [6, с. 242]. **Висновок.** Таким чином, значущість філософії освіти як дослідницької галузі педагогіки в сучасному інформаційному суспільстві визначається вирішенням найважливішого завдання в стратегії виживання людства – забезпечення новому поколінню повноцінного життя, успішної соціалізації нових громадян цього суспільства в умовах інформаційної майбутності. Історія становлення й розвитку зарубіжної філософії освіти містить цілу низку цінних ідей і підходів до освітньо-виховного процесу, котрі можуть лягти в основу пошуків нових філософсько-освітніх парадигм. Так, наприклад, аналітична філософія освіти пояснює методи педагогічної теорії, філософія лінгвістичного аналізу в освіті обґрунтовує роль інтерактивних мовних ігор, критико-раціоналістичні напрями філософії освіти визнають передусім прикладні дослідження та критикують педагогічне проектування тощо. Історичний розвиток гуманітарного спрямування філософії освіти нині є одним із найпопулярніших у практичній педагогіці, оскільки допомагає: а) осмислювати духовні об'єктивації людини (герменевтичний історизм), б) обґрунтовувати дидактику навчання/учіння/виховання (структурна герменевтика), в) звертатися до досліджень педагогічної антропології й поєднувати її з методологією пізнання, г) використовувати діалогічні форми виховання й освіти. Критико-емансипаторське спрямування філософії освіти змушує сучасних педагогів замислюватися над шаблонністю й закостенілістю навчання (коли за результат освіти береться набуття учнем/студентом певна сума знань, а не вміння мислити логічно, креативно тощо), і тим самим відходити від формалізму в освіті, спрямовуючи пізнавальні процеси особистості шляхом міжособистісного спілкування учня з учителем.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В.П. Філософія освіти в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку / В.П. Андрущенко, В.С. Лутай // Наукові записки АН ВШ України. Вип. 6. 2004. С. 59-72.
2. Базалук О.О. Філософія освіти / О. Базалук, Н. Юхименко. К.: Кондор, 2010. 164 с.
3. Берегова Г.Д. Освітньо-виховний потенціал філософських знань у системі вищої аграрної освіти в Україні: Монографія / Галина Берегова. Херсон: Айлант, 2012. 312 с.
4. Ваховський Л.Ц. Філософія виховання західної цивілізації в епоху просвітництва: автореф. дис. д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 – теорія і методика виховання / Л.Ц. Ваховський. Харків, 2002. 40 с.
5. Гусинский Э.Н. Введение в философию образования / Э.Н. Гусинский, Ю.И. Турчанинова. М.: Издательская корпорация «Логос», 2000. 224 с.
6. Запесоцкий А.С. Образование: философия, культурология, политика / А.С. Запесоцкий. М.: Наука, 2002. 456 с.